

УДК 271.22(477)“20”:355.4(477:(470+571))“20”

DOI 10.69550/3041-1467.6.326255

Леся КОЦУР

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри політології, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Київська обл., Україна, індекс 08401 (dombrovska_ne@ukr.net)

ORCID: 0000-0001-8996-1606

Lesia KOTSUR

PhD (History), Senior Lecturer, Associate Professor of the Department of Political Sciences, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, 30 Sukhomlynsky Str., Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine, postal code 08401 (dombrovska_ne@ukr.net)

Бібліографічний опис статті: Коцур, Л. (2025). Церковно-релігійний вимір російсько-української війни: боротьба за автокефалію. *Axis Europae*, 6, 73–88. doi: 10.69550/3041-1467.6.326255

Bibliographic Description of the Article: Kotsur, L. (2025). Tserkovno-relihiinyi vymir rosiisko-ukrainskoi viiny: borotba za avtokefaliu [The Church-Religious Dimension of the Russian-Ukrainian War: The Struggle for Autocephaly]. *Axis Europae*, 6, 73–88. doi: 10.69550/3041-1467.6.326255 [in Ukrainian].

ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІР РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: БОРІТЬБА ЗА АВТОКЕФАЛІЮ

Анотація. Розглянуто важливий епізод української історії, пов'язаний зі здобуттям Православною церквою України Томосу про автокефалію у 2016 – 2018 рр. **Мета дослідження** – схарактеризувати церковно-релігійний вимір російсько-української війни, у період боротьби Православної церкви України за автокефалію, починаючи з 2016 р. **Методологія дослідження** спирається на загальні та спеціальні методи дослідження, які допомогли якнайширше висвітлити проблему (аналізу, синтезу, історизму, верифікації, об'єктивності). Поряд з цим метод порівняння уможливив зіставити моделі поведінки сторін у процесі боротьби за українську церкву та розкрити проблему під різними кутами зору. **Висновки.** Показано, що упродовж двох років політичне й духовне керівництво України наполегливо боролось за самостійну українську церкву та проти згубних впливів російської церкви в Україні, які проявлялися насамперед в ідеологічній обробці українського населення та веденні підривної діяльності у південно-східних регіонах України. З одного боку, у дослідженні показані внутрішні ініціативи Президента України П. Порошенка, Верховної Ради України та українського духовенства щодо надання автокефалії українській церкві – ухвалення відповідних постанов, написання офіційних листів тощо. З іншого – показаний опір з боку Української православної церкви Московського патріархату, яка за допомогою брудних політичних й церковно-релігійних методів намагалася зупинити цей процес всередині самої України. Мова йде про тиск на громадську думку та Константинопольського патріарха через вірян, ведення агресивних

інформаційних кампаній, прийняття рішень на підсумкових зборах про заперечення автокефалії тощо. Показано непохитну й послідовну позицію Вселенського Патріарха Варфоломія I (Константинопольський патріархат) та офіційного Стамбула щодо питання надання автокефалії Православній церкві України. Окрім згаданих сторін, звертається увага й на роль США та Канади у цьому питанні, а також спроби Москви чинити тиск як на Вселенського Патріарха Варфоломія I, так і православні помісні церкви інших країн (Сербську, Македонську, Болгарську, Грузинську, Білоруську та ін.). Схарактеризовані контрзаходи Української православної церкви Московського патріархату щодо проведення Об'єднавчого Собору Українського Православ'я у Києві у грудні 2018 р. та показані здобутки першого року діяльності Православної церкви України після отримання Томосу. Звернута увага на те, що РФ й надалі продовжує використовувати церкву й релігію єдино у політичних цілях, тому дослідникам варто більше уваги приділяти вивченню цієї проблеми, особливо в контексті роботи російської церкви з вірянами та їх ідеологічною обробкою.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, Православна церква України, автокефалія, Томос, державотворення, компаративістика.

THE CHURCH-RELIGIOUS DIMENSION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: THE STRUGGLE FOR AUTOCEPHALY

Abstract. This study examines a significant episode in Ukrainian history related to the granting of the Tomos of autocephaly to the Orthodox Church of Ukraine between 2016 and 2018. **The aim of the research** is to characterize the church-religious dimension of the Russian-Ukrainian war during the period of the Orthodox Church of Ukraine's struggle for autocephaly, beginning in 2016. The research **methodology** relies on general and specialized research methods that facilitated a comprehensive examination of the issue, including analysis, synthesis, historicism, verification, and objectivity. Additionally, the comparative method allowed for the juxtaposition of behavioral models of the opposing sides in the struggle for the Ukrainian Church, offering a multifaceted perspective on the problem. **Conclusions.** The study demonstrates that over two years, Ukraine's political and spiritual leadership persistently fought for an independent Ukrainian Church and against the detrimental influence of the Russian Church in Ukraine, which primarily manifested through ideological indoctrination of the Ukrainian population and subversive activities in the southeastern regions of the country. On the one hand, the study highlights internal initiatives led by the President of Ukraine, Petro Poroshenko, the Verkhovna Rada of Ukraine, and Ukrainian clergy aimed at securing autocephaly for the Ukrainian Church, including the adoption of relevant resolutions and the drafting of official letters. On the other hand, it reveals the resistance from the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, which, through manipulative political and church-religious tactics, attempted to halt this process within Ukraine itself. This included exerting pressure on public opinion and the Ecumenical Patriarch through the laity, conducting aggressive information campaigns, and adopting resolutions at final assemblies rejecting autocephaly. The unwavering and consistent position of Ecumenical Patriarch Bartholomew I (the Ecumenical Patriarchate of Constantinople) and official Istanbul regarding the granting of autocephaly to the Orthodox Church of Ukraine is also emphasized. In addition to the aforementioned parties, attention is given to the role of the United States and Canada in this matter, as well as Moscow's attempts to exert pressure not only on Ecumenical Patriarch Bartholomew I but also on the Orthodox local churches of other countries, including Serbia, North Macedonia, Bulgaria, Georgia, Belarus,

and others. The countermeasures taken by the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate against the holding of the Unification Council of Ukrainian Orthodoxy in Kyiv in December 2018 are analyzed, along with the achievements of the first year of the Orthodox Church of Ukraine's activities following the receipt of the Tomos. Special attention is paid to the fact that the Russian Federation continues to use the Church and religion exclusively for political purposes, highlighting the necessity for researchers to further explore this issue, particularly in the context of the Russian Church's engagement with believers and its ideological influence.

Keywords: Ukraine, Russian Federation, Orthodox Church of Ukraine, autocephaly, Tomos, state-building, comparative studies.

Постановка проблеми. Втручання росіян у церковно-релігійні справи України розпочалося задовго до початку проголошення останньою незалежності й тривало упродовж кількох десятиліть. Переломний період у цій сфері намітився тільки після гібридного російського вторгнення в Україну у 2014 р., але й подальші спроби України відійти від російського впливу у церковно-релігійній сфері наštтовхнулися на рішучий опір з боку Кремля.

Аналіз досліджень. Своєю чергою, динамічність процесів у цій сфері привернула увагу низки дослідників, які присвятили чималу увагу вивченню гібридних церковно-релігійних аспектів у ході російсько-української війни. Зокрема заслуговують на увагу праці В. Яремчука (Яремчук, 2015), О. Хмільовської (Хмільовська, 2024), О. Бучми (Бучма, 2023), Ю. Квачова (Квачов, 2024) та ін. Дослідники Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), частково розглянули цю проблему ще й з погляду боротьби Православної церкви України (ПЦУ) за автокефалію (Здіорук, 2023).

Мета. Водночас в умовах, коли українська церковно-релігійна сфера продовжує перебувати під загрозою російського наступу, перед істориками, політологами та соціологами постає завдання більш широко схарактеризувати церковно-релігійний вимір російсько-української війни, особливо у період боротьби Православної церкви України за автокефалію, починаючи з 2016 р. Така необхідність пояснюється й тим, що у цей період були використані максимальні важелі тиску з боку РФ та способи їм протистояти з українського боку.

Виклад основного матеріалу. Після приходу до влади національно-демократичних сил в Україні у 2014 р., церковно-релігійне життя також почало зазнавати трансформацій. Чинний на той час президент Петро Порошенко, якого у минулому пов'язували з прихильністю до Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) (Скумін, 2012), розгорнув масштабну кампанію щодо надання Православній церкві України Томосу на автокефалію. На думку поважного українського духовенства – єпископа Команського Михаїла Аніщенка, митрополита Переяславського і Вишневського Олександра (Драбинка), кандидата наук з богослов'я, викладача Дніпровської духовної семінарії ПЦУ Єфима Фурсенка та Олександра Єфременка, – «Петро Порошенко *піддержавницьки підійшов до вирішення питання, що три десятиліття ятрило церковне і суспільне тіло України*» (Варфоломій І, 2021, с. 36).

Треба відзначити, що однією з причин такої політики українського політичного керівництва стало те, що УПЦ МП всіляко сприяла російському вторгненню у 2014 р. й продовжувала вести підливну діяльність на сході України у наступні роки (Квачов, 2024). Тому, за ініціативи П. Порошенка, 16 червня 2016 р. Верховна Рада України ухвалила звернення до Вселенського Патріарха Варфоломія І з проханням надати автокефалію православній церкві в Україні. Депутати також попросили

Вселенського Патріарха скасувати Томос від 1686 р. про приєднання Київської митрополії Константинопольського патріархату до Московського патріархату. Цю постанову підтримали 245 членів парламенту (Рада попросила, 2016). Однак під час Всеpravославного Собору, який проходив на острові Крит 18–26 червня 2016 р., такий Томос українській церкві наданий не був (УПЦ МП, 2017).

З усім тим, ці події слугували вдалим приводом для російських релігійних провокацій. Зокрема, відразу після цих подій представники УПЦ МП, організували масштабну всеукраїнську акцію – «Хресний хід – за мир, любов та молитву за Україну», яку підтримали частина політиків, насамперед від проросійського «Опозиційного блоку». Так, 27 червня 2016 р. настоятель УПЦ МП Онуфрій оголосив про Хресну ходу, до якої він закликав долучитись усіх вірян. Як наслідок, 3 липня одна колона «паломників» вирушила до Києва зі Святогірської лаври на Донеччині, а 9 липня розпочалася хода іншої – з Почаївської лаври, що на Тернопільщині. У підсумку, 27 липня 2016 р. обидві колони зустрілися у Києві на Володимирській Гірці, звідки разом рушили до Києво-Печерської лаври (В УПЦ МП заявили, 2016).

Така демонстрація московського церковного домінування в умовах війни у поєднанні з проросійським політичним забарвленням, викликала різку реакцію з боку політичного керівництва України. Тому, 28 липня 2016 р. на річницю хрещення Київської Русі, П. Порошенко виголосив різку промову стосовно УПЦ МП, заявивши, що *«Ми не будемо байдуже спостерігати за втручанням іншої держави в наші церковні справи, за її спробами використати в своїх інтересах почуття частини українських православних»*. Також тоді він додав, що *«Два з половиною роки тому Москва розв'язала війну проти золотоверхого Києва. І речі треба називати своїми іменами»*. Фактично у той день, Президент чи не вперше публічно розкритикував УПЦ МП за відсутність підтримки України у протистоянні з Росією (Порошенко: на шляху, 2016).

Зрозуміло, ця заява тільки підсилила новий етап суверенізаційних процесів в українській церкві. А підтвердження незворотності цих процесів знаходимо у зверненні Президента до Верховної Ради, у вересні 2017 р., в якому П. Порошенко повідомив, що написав листа до Вселенського Патріарха Варфоломія I з проханням надати автокефалію Українській православній церкві. Під час виступу він також заявив: *«Нехай нас почує і керівництво Вселенського патріархату. Хочу ще раз звернути увагу Його Всесвятості на дуже велику серйозність наших намірів, на наявність в українського керівництва твердої політичної волі розв'язати цю проблему, яка стоїть на порядку денному із 1991 року. Україна має право на помісну церкву, ми маємо це право захистити»* (Порошенко звернувся, 2017).

9 квітня 2018 р. Президент П. Порошенко під час поїздки до Стамбула зустрівся з Константинопольським патріархом Варфоломієм. Під час зустрічі говорив, що князь Володимир Великий прийняв християнську віру від Константинопольської церкви, і тому саме від неї Україна чекає визнання автокефалії для помісної церкви (Порошенко зустрівся з константинопольським..., 2018). А вже 17–18 квітня 2018 р. П. Порошенко написав ще одне офіційне звернення до архієпископа Константинополя, Вселенського Патріарха Варфоломія I від імені Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) та Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) щодо створення в Україні єдиної й незалежної Православної церкви (Єдина помісна..., 2018). Також 17 квітня 2018 р. на екстреній зустрічі із головами парламентських фракцій П. Порошенко попросив Верховну Раду підтримати звернення «президента і церковних ієрархів до Вселенського Патріарха» щодо надання Томосу українській

православній помісній церкві (Порошенко отримав, 2018). І вже 19 квітня, Верховна Рада ухвалила необхідну постанову, а 22 квітня П. Порошенко публічно заявив, що «Вселенський Патріархат розпочинає процедури, необхідні для надання автокефалії Українській Православній Церкві» (Вселенський патріархат почав, 2018).

Ці дії викликали різко негативну реакцію в УПЦ МП. Так, 25 травня 2018 р. у резиденції настоятеля УПЦ МП на території Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври відбулося засідання «Священного Синоду УПЦ», на якому було прийнято Звернення до єпископату, духовенства, чернецтва та мирян з приводу ініціатив щодо надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні, представники якого виступили проти надання Українській церкві автокефалії, ніби через те, що *«поява іншої паралельної юрисдикції в Україні може породити нові протистояння всередині нашого народу, що не тільки загрожуватиме безпеці держави, але й поставить під питання можливість майбутньої єдності Церкви в Україні. Наш народ може бути розділений надовго, якщо не назавжди»* (Синод звернувся, 2018). Одночасно розпочалася інформаційна «антикефальна» кампанія з боку окремих московських ієрархів. Зокрема голова Відділу зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату, митрополит РПЦ Іларіон (Алфеев) неодноразово заявляв, що надання українській церкві автокефалії може призвести до кровопролиття, пов'язаного буцім то з тим, що *«...розкольників візьмуть контроль над великими монастирями, такими як Києво-Печерська лавра, Почаївська лавра. Тоді, звичайно, православні віряни будуть захищати ці святі місця і може початися кровопролиття»* (РПЦ, 2018).

Особливе занепокоєння ситуація почала викликати у липні 2018 р. під час активних переговорів з Константинополем та з нагоди святкування 1030-річчя Хрещення Русі. Так, 27 липня 2018 р. представники УПЦ МП вкотре провели хресний хід у Києві, в якому взяли участь близько 20 тисяч осіб. Учасники ходи УПЦ МП подекуди йшли з портретами Миколи II та патріарха Кирила. «VIP-делегатія» ходи складалася з депутатів «Опоблоку»: Олександра Вілкула, Юрія Бойка, Нестора Шуфрича, Вадима Новинського, Михайла Добкіна та позафракційного колишнього спікера Верховної Ради – Володимира Литвина. Через побоювання провокацій було перекрито рух частиною вулиць у центрі Києва, а столична поліція (п'ять тисяч правоохоронців) й Служба безпеки України працювали у посиленому режимі. Проте день минув без суттєвих провокацій (Горбань, 2018). Водночас варто зауважити, хода мала конкретну мету. На думку релігієзнавця, доктора філософських наук Олександра Сагана, цією ходою представники УПЦ МП хотіли показати, що «українське суспільство не потребує Томосу, не потребує визнання української автокефалії» (Тимошенко, 2018).

Вочевидь це добре розуміло й політичне керівництво України та вище релігійне духовенство, яке запланувало на 27 й 28 липня свої заходи. Так, 27 липня 2018 р., український Президент П. Порошенко провів зустріч із делегацією Вселенського патріарха, яка прибула на святкування 1030-річчя Хрещення Русі-України до Києва. Під час зустрічі він подякував Патріарху Варфоломію за постійну турботу про українських вірян, а також зазначив: *«Чекаємо рішення нашої Матері-Церкви щодо Томосу, чекаємо рішення Синоду. Велике спасибі за твердість, яку демонструє Його Святість щодо України з боку Матері-Церкви. Ми впевнені, що зараз це рішення має бути ухвалене в суворій відповідності до канонічних норм»*. Під час зустрічі П. Порошенко також наголосив, що для нього, як і для більшості українців, дуже важливі слова Варфоломія I про те, що Україна не є канонічною територією РПЦ (Порошенко зустрівся з представниками, 2018).

Вище українське духовенство, яке також перебувало в очікуванні надання українській церкві Томосу, теж не стояло осторонь. На наступний день – 28 липня, прихильники помісної церкви, на чолі з УПЦ КП теж провели урочистості з нагоди 1030-річчя хрещення Київської Русі-України. Центральними вулицями столиці пройшла хода «За єдину помісну церкву», очолювана військовими капеланами, яка завершилася молебнем о 13:00 на Володимирській Гірці. Окрім 65 тис. вірян (Хресна хода, 2018), у заходах взяв участь й Президент України П. Порошенко з главами церков та іншими політиками (У столиці пройшла хода, 2018). Під час свого виступу Президент вчергове подякував Вселенському Патріарху за підтримку української автокефалії, вказавши на РПЦ як загрозу національній безпеці України та звернувся до ієрархів УПЦ МП, закликаючи їх підтримати українську автокефалію (Каменєв, 2018). Однак зрозуміло, що останні не відгукнулися. Ба більше, за ініціативою настоятеля УПЦ МП Онуфрія 28 липня 2018 р. у Києві на території Києво-Печерської лаври відбулася зустріч представників іноземних посольств в Україні – РФ, Білорусі, Молдови, Грузії, Греції, Кіпру, Сербії, Македонії, Болгарії та Румунії й православних церков Сербської, Македонської, Болгарської, Грузинської та Білоруської православних церков, а також представників Американської православної церкви. Загалом у заходах УПЦ МП взяли участь представники 12 помісних православних церков (У Києві, 2018). На думку координатора групи «Інформаційний опір» Дмитра Тимчука, метою зустрічі було переконати їх, що надання автокефалії Українській церкві небезпечне й загрожуватиме не лише «кривавим протистоянням» в самій Україні, а й «розколом світового православ'я» (Остерська, 2018). Про те, що присутніх намагалися відмовити від ідеї надання Українській помісній церкві Томосу свідчить й підсумкове «Звернення єпископату Української Православної Церкви до кліру, чернецтва та мирян з нагоди 1030-ліття Хрещення Київської Русі», у якому робилася спроба запобігти цій історичній події у тому числі й за допомогою натяку щодо «можливого створення в Україні паралельної церковної юрисдикції» (Звернення єпископату, 2018).

Посилити цей тиск РФ намагалася й під час одноденного візиту московського патріарха Кирила до Стамбула та під час його зустрічі з Вселенським патріархом Варфоломієм і членами Синоду Вселенського патріархату 31 серпня 2018 р. Проте, як стверджував речник УПЦ Київського патріархату Євстратій Зоря, представнику російського православ'я не вдалося переконати Вселенського патріарха не надавати Томос про автокефалію Українській православній церкві, – «патріарх Кирил не досяг всього, заради чого їхав» (Хотин, 2018). Про те, що цей тиск з боку Москви не мав успіху, свідчило й те, що вже 7 вересня 2018 р. Вселенський патріархат призначив двох екзархів у Києві у межах підготовки до надання автокефалії Українській православній церкві. Ними стали архієпископ Даниїл Памфілійський із США та єпископ Іларіон Едмонтонський з Канади (Вселенський патріархат призначив, 2018).

У вересні 2018 р. українське політичне й духовне керівництво провело ще й дипломатичну роботу у середині держави, посилюючи діалог між різними конфесіями, зокрема УГКЦ (Після отримання томосу, 2018), Також П. Порошенко зустрівся з послом США особливих доручень з питань міжнародної релігійної свободи Семюелем Браунбеком, який перебував в Україні з робочим візитом 11 вересня 2018 р. Посол Браунбек запевнив, що «Сполучені Штати й надалі підтримуватимуть Україну у боротьбі за відновлення суверенітету і територіальної цілісності та праві мати єдину українську автокефальну православну церкву» (США підтримують, 2018). А під час свого щорічного звернення до парламенту 20 вересня 2018 р. Президент Порошенко зазначив, що «створення єдиної автокефальної церкви допоможе зміцнити

національну єдність» (Звіт, 2018). У відповідь на це 25 вересня 2018 р. була оприлюднена заява Священного Синоду УПЦ МП, у якій вимагалось, щоб екзархи, призначені Константинопольським Патріархом, покинули «канонічну територію» УПЦ МП й не втручалися у внутрішні справи українського православ'я (Синод закликав, 2018).

Доцільно відзначити, що протистояння між представниками УПЦ МП й прихильниками ПЦУ тривало якраз напередодні засідання історичного Синоду Вселенського патріархату 9–11 жовтня 2018 р., на якому очікувалося, що Синод розгляне звіт екзархів і прийме рішення про надання українській церкві Томосу (У Стамбулі, 2018). І вже 11 жовтня 2018 р. Синод Вселенського патріархату у Стамбулі ухвалив рішення щодо надання Томосу про автокефалію Православній церкві України (Мельник, 2018). Зі свого боку, це викликало істерію в російському релігійному та пропагандистському середовищі, яке маніпулювало темою «розколу» в українському православ'ї та намагалось дискредитувати новонаданий статус Української церкви. Ба більше, з 13 до 15 жовтня 2018 р. відбувся візит Московського патріарха Кирила в Білорусь. Головною темою засідання Синоду стала оцінка дій Константинопольського патріархату в Україні та вироблення контрзаходів РПЦ. За підсумками засідання у Мінську, митрополит Волоколамський Іларіон, вікарій патріарха Московського, заявив про повний розрив євхаристичного спілкування РПЦ з Константинопольським патріархатом. Причиною такого рішення митрополит Іларіон назвав те, що РПЦ не визнала відновлення у сані патріарха Філарета (УПЦ КП) та митрополита Макарія (главу УАПЦ), а також рішення Вселенського патріархату про скасування акту 1686 р. (Саковська, 2018).

На цьому міжцерковне протистояння не завершилося, адже Томос потрібно було ще затвердити й належно юридично оформити. Зробити це Вселенський Патріархат мав намір під час наступного засідання Синоду у листопаді 2018 р. Зважаючи на це, 3 листопада Патріарх Варфоломій I та Президент П. Порошенко підписали двосторонню угоду про співпрацю та взаємодію між Україною та Вселенським патріархатом (Порошенко з Варфоломієм, 2018), а повернувшись до України П. Порошенко спробував схилити на бік автокефалії й частину представників УПЦ МП. З цією метою, в Українському домі 13 листопада 2018 р. була проведена закрита зустріч Президента з частиною ієрархів УПЦ МП, з-поміж тих, хто підтримує об'єднання. Натомість інша частина запрошених на зустріч ієрархів (зокрема й митрополит Онуфрій) свідомо саботували зустріч, під приводом того, що ніби вона мала відбутися в актовій залі Свято-Успенської Києво-Печерської лаври. Ба більше, Собор єпископів УПЦ МП, який проходив у цей час в Києво-Печерській лаврі, засудив рішення Вселенського Патріарху від 11 жовтня, про встановлення його юрисдикції на території України (Порошенко провів, 2018). Представники УПЦ МП розробили навіть спеціальні бланки «звернень» від «вірян», до Вселенського патріарха, де вже були надруковані прохання до нього не допустити «розколу» під приводом створення автокефальної Православної Церкви в Україні. «Вірянину» залишалось тільки вписати свої дані (Магазова, 2018). Та це не допомогло, 29 листопада 2018 р. Святий і Священний Синод у Стамбулі оголосив про підготовку Статуту автокефальної Православної Церкви України. Того ж дня, Президент П. Порошенко публічно оголосив, що Вселенський Патріархат затвердив текст постанови, якою буде надано автокефалію новій українській церкві. Він також наголосив на важливості якнайшвидшого проведення об'єднавчого собору в Україні (Вселенський патріархат затвердив, 2018).

У середині грудня 2018 р. УАПЦ та УПЦ КП ухвалили рішення про саморозпуск для створення єдиної православної церкви й уже 15 грудня 2018 р. вранці на території Софії Київської відбувся Об'єднавчий Собор Українського Православ'я (Собор), у якому

взяли участь церковні ієрархи, священники та миряни. Під час Собору представники УПЦ КП, УАПЦ та кілька представників УПЦ МП, включаючи двох митрополитів, сформували Православну церкву України (ПЦУ) й обрали її настоятелем Митрополита Епіфанія з колишньої УПЦ КП (У Софії, 2018).

Звісно, що в УПЦ МП виступили проти об'єднавчого Собору, адже вже 17 грудня на офіційному сайті структури було оприлюднене Звернення, у якому мовилося, що *«... це зібрання є об'єднанням розкольників і до Української Православної Церкви не має жодного відношення. Для нашої Церкви по суті нічого не змінилося, оскільки розкольники так і залишилися у розколі, а Українська Православна Церква залишається істинною Церквою Христовою в Україні. Ніхто у світі не піддає сумніву дійсність єпископських та священницьких рукоположень духовенства Української Православної Церкви і благодатність звершуваних у нашій Церкві Таїнств, чого не можна сказати про новостворену структуру»*. Також були звільнені від управління єпархіями та накладена заборона священнослужіння на Преосвященного митрополита Вінницького і Барського Симеона, а також Преосвященного митрополита Переяслав-Хмельницького і Вишневецького Олександра (Звернення Священного Синоду, 2018). Проте це аж ніяк не вплинуло на подальшу процедуру офіційного вручення Томосу ПЦУ, яка відбулася 6 січня 2019 р. у резиденції Вселенського Патріархату в Константинополі. Хоча речник Московського патріарха Олександр Волков й заявив, що підписання Томосу для України остаточно «відірвало Константинопольський патріархат від світового православ'я» (Вручення томосу, 2019).

Варто відзначити, що з державницького погляду створення помісної церкви в Україні та отримання Томосу про автокефалію справді стало визначною історичною подією, яка відповідала і національним інтересам України. Проте новій церкві належало пройти фактичний шлях об'єднання церков під єдиним куполом. Задля цього вже 17 січня 2019 р. Верховна Рада ухвалила законопроект № 4128-д про підпорядкованість релігійних громад. Ним передбачалося, що парафія може прийняти рішення про перехід в іншу церкву двома третинами кворуму від загальних зборів громади (Рада прийняла закон, 2019). Як наслідок, упродовж першого року церковної незалежності (2019) до ПЦУ перейшло 319 релігійних громад УПЦ МП. Можна сказати, що це були непогані показники, як для такого незначного відрізка часу. Проте зі зміною політичного керівництва в Україні у 2019 р. та зміною пріоритетів щодо розвитку держави, у наступні роки фіксувалася взагалі незначна кількість переходів – 30 у 2020 р. й 25 – у 2021 р. (Стало відомо, 2024), що дало можливість московській церкві в Україні значно зміцнити свої позиції.

Висновки. Упродовж кількох останніх десятиліть тривали спроби Кремля встановити контроль над вікопомним православним Києвом. Насамперед це пов'язано з імперськими й гегемоністськими амбіціями Москви, яка прагне відновити свій геополітичний вплив в регіоні. Маніакальне бажання Москви встановити контроль над Києвом, зробило церковно-релігійний чинник здебільшого деструктивним з погляду державотворчих процесів. Як показує історичний огляд, церковно-релігійну справу РФ перетворила єдино на інструмент досягнення зовнішньополітичних цілей, абсолютно забувши про духовне призначення церкви. Тому, утворення ПЦУ у 2018 р., покликане було не тільки протистояти релігійним гібридним інструментам Кремля, а й переосмислити духовну традицію в сучасній Україні поєднавши історичну церковно-духовну спадщину з сучасністю.

Зважаючи на те, що РФ й надалі продовжує використовувати церкву й релігію тільки у політичних цілях, науковцям варто більше уваги приділяти дослідженню цієї проблеми, особливо в контексті роботи російської церкви з вірянами та їх ідеологічною обробкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Бучма, О. (2023). Релігійно-правовий вимір російської війни проти України на тлі суспільно-державних трансформацій XX–XXI століть. *Філософська думка*, 1, 45–58. DOI: 10.15407/fd2023.01.045

В УПЦ МП заявили. (2016). В УПЦ МП заявили, що в хресній ході та на урочистостях було 100 тисяч людей. *Українська правда*, 27 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/07/27/7116127/>

Варфоломій І. (2021). *Варфоломій І: 30 років патріаршого служіння в контексті України* / за ред. М. Аніщенко, О. Драбинка, Є. Фурсенка, О. Єфременка. Київ.

Вручення томосу. (2019). Вручення томосу про автокефалію: почалось співслужіння Варфоломія та Епіфанія. *BBC Україна*, 6 січня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46761412>

Вселенський патріархат затвердив. (2018). Вселенський патріархат затвердив статут майбутньої Української помісної церкви. *ТСН*, 29 листопада. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/vselenskiy-patriarhat-zatverdiv-tekst-tomosu-dlya-ukrayini-1257789.html>

Вселенський патріархат почав. (2018). Вселенський патріархат почав процедури для надання автокефалії УПЦ КП, – Порошенко. *Новинаря*, 22 квітня. URL: <https://novynarnia.com/2018/04/22/vselenskiy-patriarhat-pochav-protseduri-dlya-nadannya-avtokefaliyi-upts-kp-poroshenko/>

Вселенський патріархат призначив. (2018). Вселенський патріархат призначив екзархів у межах підготовки до автокефалії України. *Радіо Свобода*, 7 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vselenskiy-patriarhat/29477759.html>

Горбань, Ю. (2018). 1030 років хрещення Русі. Хресна хода. Частина перша – Московський патріархат. *Укрінформ*, 27 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2507083-1030-rokiv-hresenna-rusi-hresna-hoda-castina-persa-moskovskij-patriarhat.html>

Здіорук, С. І. (ред.). (2023). *Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України: аналіт. доп.* Київ: НІСД. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2023.07

Єдина помісна церква. (2018). Єдина помісна церква: Порошенко написав офіційне звернення до Вселенського патріарха. *НУ*, 17 квітня. URL: <https://nu.ua/ukr/ukraine/politics/jedina-pomisna-tserkva-poroshenko-napisav-ofitsijne-zvernennja-do-patriarkha-vselenskoho-patriarkha-2464649.html>

Звернення єпископату. (2018). Звернення єпископату Української Православної Церкви до кліру, чернецтва та мирян з нагоди 1030-ліття Хрещення Київської Русі. *Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*, 28 липня. URL: <https://uoc-news.church/2018/07/28/zvernennya-jepiskopatu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-do-kliiru-chernectva-ta-miryan-z-nagodi-1030-litty-xreshhennya-kijivskoj-rusi/#2025-01-23>

Звернення Священного Синоду. (2018). Звернення Священного Синоду Української Православної Церкви до архіпастирів, пастирів, чернецтва та вірян від 17 грудня 2018 року. *Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*. URL: <https://uoc-news.church/2018/12/17/zvernennya-svyashhennogo-sinodu-upc-doxipastiriv-pastiriv-chernectva-ta-viryan-vid-17-grudnya/#2025-01-25>

Звіт. (2018). Звіт про свободу віросповідання у світі за 2018 рік: Україна. *U.S. Embassy in Ukraine*. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/Ukraine_Religious-Freedom-report-2018-Ukr.pdf

Каменєв, М., Ребрик, О. (2018). Відзначення 1030-річчя хрещення Київської Русі-України. *Громадське*, 28 липня. URL: <https://hromadske.ua/posts/vidznachennia-1030-richchia-khreshchennia-kyivskoi-rusi-ukrainy-nazhyvo>

Квачов, Ю. (2024). Українська православна церква московського патріархату як інструмент гібридної війни Росії. *Війна Росії проти України: від гібридних форм до геноцидних практик: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (9 грудня 2024 року)* / за заг. ред. В.В. Коцура, (с. 253–257). Переяслав. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WG7nylNKrVBaIRgZCpHLjMbUFtx0CAwK/view>

Магазова, А. (2018). 5 ознак втручання Росії у надання томосу для України очима українських науковців. *Радіо Свобода*, 14 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29599412.html>

Мельник, О. (2018). Томос про автокефалію для України: з'явився повний текст рішення Синоду. *Бабель*, 12 жовтня. URL: <https://babel.ua/news/20458-tomos-pro-avtokefaliyu-dlya-ukrajini-z-yavivsyia-povnyi-tekst-rishennya-sinodu>

Остерська, М. (2018). До єдності Церкви – поодинокі: 1030-ліття Хрещення України-Русі кожна конфесія відзначатиме «у своєму колі». *Україна Молода*, 27 липня. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3338/2006/125072>

Після отримання томосу. (2018). Після отримання томосу буде діалог про єдність Христової Церкви в Україні – Порошенко. *Радіо Свобода*, 19 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-poroshenko/29498953.html>

Порошенко з Варфоломієм. (2018). Порошенко з Варфоломієм підписали угоду про співпрацю у створенні церкви. *Українська правда*, 3 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/3/7197151/>

Порошенко звернувся. (2017). Порошенко звернувся до Вселенського патріарха щодо автокефалії української православної церкви. *Прямий*, 7 вересня. URL: <https://prm.ua/poroshenko-zvernuvsya-vselsenskogo-patriarha-shhodo-avtokefaliyi-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi/>

Порошенко зустрівся з константинопольським. (2018). Порошенко зустрівся з константинопольським патріархом Варфоломієм. *LB.ua*, 9 квітня. URL: https://lb.ua/news/2018/04/09/394815_poroshenko_vstretilsya.html

Порошенко зустрівся з представниками. (2018). Порошенко зустрівся з представниками Вселенського патріарха. *Слово і Діло*, 27 липня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/27/novyna/polityka/poroshenko-zustrivsya-predstavnykamy-vselsenskoho-patriarha>

Порошенко отримав. (2018). Порошенко отримав від УПЦ КП та УАПЦ звернення до Вселенського патріарха. *Радіо Свобода*, 18 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29175248.html>

Порошенко провів. (2018). Порошенко провів зустріч з частиною ієрархів УПЦ МП. *Українська правда*, 13 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/13/7198117/>

Порошенко: на шляху. (2016). Порошенко: на шляху від Московського патріархату. *BBC Україна*, 29 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160729_poroshenko_church_vc

Рада попросила. (2016). Рада попросила Вселенського Патріарха визнати українську церкву. *BBC Україна*, 16 червня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/06/160616_vc_rada_church

Рада прийняла закон. (2019). Рада прийняла закон про підпорядкованість релігійних громад. *LB.ua*, 17 січня. URL: https://lb.ua/news/2019/01/17/417358_rada_prinyala_zakon_podchinennosti.html

РПЦ. (2018). РПЦ: надання Україні автокефалії може призвести до кровопролиття. *Радіо Свобода*, 15 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rpc-ukraina-avtokefalia/29491723.html>

Саковська, А. (2018). Прокремлівські ЗМІ після заяви Вселенського патріархату щодо УПЦ написали про «самозванців» і «легалізацію розколу» (огляд). *Радіо Свобода*, 12 жовтня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29539433.html>

Синод закликав. (2018). Синод закликав Константинопольський Патріархат припинити втручання у внутрішні справи УПЦ. *Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*, 25 вересня. URL: <https://news.church.ua/2018/09/25/sinod-zaklikav-konstantinopolskij-patriarhat-pripiniti-vtruchannya-u-vnutrishni-spravi-upc/#2025-01-23>

Синод звернувся. (2018). Синод звернувся до вірних УПЦ щодо інформації про можливість «надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні». *Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ*, 25 травня 2018. URL: <https://uoc-news.church/2018/05/25/sinod-zvernuvsya-do-virnix-upc-shhodo-informaciji-pro-mozhlivist-nadannya-tomosu-pro-avtokefaliyu-pravoslavnoji-cerkvi-v-ukrajini/#2025-01-23>

Скумін, А. (2012). Петро Порошенко: повернення блудного сина, який нікуди не ходив. *Український тиждень*, 22 березня. URL: <https://tyzhden.ua/petro-poroshenko-povernennia-bludnoho-syna-iakyj-nikudy-ne-khodyv/>

Стало відомо. (2024). Стало відомо, скільки релігійних громад УПЦ МП перейшли до ПЦУ за шість років. *Слово і Діло*, 29 серпня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/08/29/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-skilky-relihijnyx-hromad-upcz-mp-perejshly-pczu-shist-rokiv>

США підтримують. (2018). США підтримують боротьбу України за автокефалію – посол. *Укрінформ*, 11 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2535852-ssa-pidtrimuut-borotbu-ukraini-za-avtokefaliu-posol.html>

Тимошенко, Д. (2018). 1030-річчя Хрещення Русі-України: чому ще немає томосу? *Радіо Свобода*, 26 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tomos-ukraine-xoda-1030-kyivrus/29392142.html>

У Києві. (2018). У Києві пройшли урочистості з нагоди 1030-го ювілею Хрещення Русі. *Відділ зовнішніх церковних зв'язків УПЦ*, 30 липня. URL: <https://vzcz.church.ua/2018/07/30/u-kijevi-projshli-urochistosti-z-nagodi-1030-go-yuvileyu-xreshhennya-rusi/>

У Софії. (2018). У Софії Київській почався Об'єднавчий Собор. *LB.ua*, 15 грудня. URL: https://lb.ua/society/2018/12/15/415034_sofii_kievskoy_nachalsya.html

У Стамбулі. (2018). У Стамбулі почалося засідання Синоду Вселенського патріархату. *LB.ua*, 9 жовтня. URL: https://lb.ua/world/2018/10/09/409522_stambule_nachalos_zasedanie_sinoda.html

У столиці пройшла хода. (2018). У столиці пройшла хода УПЦ КП на честь 1030-річчя хрещення Київської Русі-України. *Громадське*, 28 липня. URL: <https://hromadske.ua/posts/khoda-upts-kp-na-chest-1030-richchia-khreshchennia-kyivskoi-rusi-ukrainy-nazhyvo>

УПЦ МП. (2017). УПЦ МП нічого не загрожує, – Порошенко. *LB.ua*, 7 вересня. URL: https://lb.ua/news/2017/09/07/375828_ozhidaemaya_avtokefaliya_upts.html

Хмільовська, О. (2024). Релігійний вимір війни росії проти України: контекст національної безпеки. *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, (19), 140–151. DOI: 10.52761/3041-1777.2024.19.2.14

Хотин, Р. (2018). Вселенський патріархат не поступився в питанні томосу для України, незважаючи на візит Кирила. *Радіо Свобода*, 31 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29464197.html>

Хресна хода. (2018). Хресна хода УПЦ КП: поліція нарахувала 65 тисяч вірян. *Українська правда*, 28 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/07/28/7187632/>

Яремчук, В. Д. (2015). РПЦ на Донбасі як інструмент інформаційно-пропагандистської політики Російської Федерації. Способи і форми протидії держави і суспільства церковно-релігійній деструкції. *Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою. Аналітична доповідь*, (с. 123–160). Київ.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.

REFERENCES

Buchma, O. (2023). Relihiino-pravovyi vymir rosiiskoi viiny proty Ukrainy na tli suspilno-derzhavnykh transformatsii XX – XXI stolit [The religious and legal dimension of the Russian war against Ukraine against the background of socio-state transformations of the 20th–21st centuries]. *Filosofska dumka*, 1, 45–58. DOI: 10.15407/FD2023.01.045 [in Ukrainian].

V UPTs MP zaiavyly. (2016). V UPTs MP zaiavyly, shcho v khresnii khodi ta na urochystostiakh bulo 100 tysiach liudei [The UOC-MP stated that there were 100 thousand people in the procession and at the celebrations]. *Ukrainska pravda*, 27 lypnia. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/07/27/7116127/> [in Ukrainian].

Varfolomii I. (2021). *Varfolomii I: 30 rokiv patriarshoho sluzhinnia v konteksti Ukrainy* [Bartholomew I: 30 years of patriarchal service in the context of Ukraine] / za red. M. Anishchenka, O. Drabynka, Ye. Fursenka, O. Yefremenka. Kyiv. [in Ukrainian].

Vruchennia tomosu. (2019). Vruchennia tomosu pro avtokefaliyu: pochalos spivsluzhinnia Varfolomiia ta Epifanii [Presentation of the tomos of autocephaly: the concelebration of Bartholomew and Epiphanius has begun]. *BBC Ukraina*, 6 sichnia. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46761412> [in Ukrainian].

Vselenskyi patriarkhat zatverdyl. (2018). Vselenskyi patriarkhat zatverdyl statut maibutnoi Ukrainskoi pomisnoi tserkvy [The Ecumenical Patriarchate approved the statute of the future Ukrainian Local Church]. *TSN*, 29 lystopada. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/vselenskiy-patriarhat-zatverdiv-tekst-tomosu-dlya-ukrayini-1257789.html> [in Ukrainian].

Vselenskyi patriarkhat pochav. (2018). Vselenskyi patriarkhat pochav protsedury dlia nadannia avtokefalii UPTs KP, – Poroshenko [The Ecumenical Patriarchate has begun procedures to grant autocephaly to the UOC-KP, – Poroshenko]. *Novynarnia*, 22 kvitnia. URL: <https://novynarnia.com/2018/04/22/vselenskiy-patriarhat-pochav-protseduri-dlya-nadannya-avtokefaliyi-upts-kp-poroshenko/> [in Ukrainian].

Vselenskyi patriarkhat pryznachyv. (2018). Vselenskyi patriarkhat pryznachyv ekzarkhiv u mezhakh pidhotovky do avtokefalii Ukraini [The Ecumenical Patriarchate appointed exarchs as part of preparations for autocephaly to Ukraine]. *Radio Svoboda*, 7 veresnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vselenskiy-patriarhat/29477759.html> [in Ukrainian].

Horban, Yu. (2018). 1030 rokiv khreshchennia Rusi. Khresna khoda. Chastyna persha – Moskovskiy patriarkhat [1030 years of the baptism of Rus. The procession. Part one – Moscow Patriarchate]. *Ukrinform*, 27 lypnia. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2507083-1030-rokiv-hresenna-rusi-hresna-hoda-castina-persa-moskovskij-patriarhat.html> [in Ukrainian].

Zdioruk, S. I. (ed.) (2023). Derzhavno-tserkovni ta suspilno-relihiini vidnosyny v umovakh viiny Rosii proty Ukrainy: analitychna dopovid [State-Church and Socio-Religious Relations in the Conditions of Russia's War Against Ukraine: Analytical Response]. Kyiv: NISD. DOI: 10.53679/NISS-analytrep.2023.07 [in Ukrainian].

Yedyna pomisna tserkva. (2018). Yedyna pomisna tserkva: Poroshenko napysav ofitsiine zvernennia do Vselenskoho patriarkha [The only local church: Poroshenko wrote an official appeal to the Ecumenical Patriarch]. *NV*, 17 kvitnia. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/jedyna-pomisna-tserkva-poroshenko-napisav-ofitsijne-zvernennja-do-patriarkha-vselenskoho-patriarkha-2464649.html> [in Ukrainian].

Zvernennia yepyskopatu. (2018). Zvernennia yepyskopatu Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy do kliru, chernetstva ta myrian z nahody 1030-littia Khreshchennia Kyivskoi Rusi [Address of the Episcopate of the Ukrainian Orthodox Church to the clergy, monasticism and laity on the occasion of the 1030th anniversary of the Baptism of Kyivan Rus]. *Synodalnyi informatsiino-prosvitnytskyi viddil UPTs*, 28 lypnia. URL: <https://uoc-news.church/2018/07/28/zvernennya-jepiskopatu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-do-kliru-chernectva-ta-miryan-z-nagodi-1030-littia-xreshhennya-kijivskoji-rusi/#2025-01-23> [in Ukrainian].

Zvernennia Sviashchennoho Synodu. (2018). Zvernennia Sviashchennoho Synodu Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy do arhipastyriv, pastyryv, chernetstva ta virian vid 17 hrudnia 2018 roku [Address of the Holy Synod of the Ukrainian Orthodox Church to the archpastors, pastors, monastics and faithful of December 17, 2018]. *Synodalnyi informatsiino-prosvitnytskyi viddil UPTs*. URL: <https://uoc-news.church/2018/12/17/zvernennya-svyashhennogo-synodu-upc-do-arhipastiriv-pastiriv-chernectva-ta-viryan-vid-17-grudnya/#2025-01-25> [in Ukrainian].

Zvit. (2018). Zvit pro svobodu virospovidannia u sviti za 2018 rik: Ukraina [International Religious Freedom Report 2018: Ukraine]. *U.S. Embassy in Ukraine*. URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/Ukraine_Religious-Freedom-report-2018-Ukr.pdf [in Ukrainian].

Kameniev, M., & Rebyrk, O. (2018). Vidznachennia 1030-richchia khreshchennia Kyivskoi Rusi-Ukrainy [Celebration of the 1030th anniversary of the baptism of Kyivan Rus-Ukraine]. *Hromadske*, 28 lypnia. URL: <https://hromadske.ua/posts/vidznachennia-1030-richchia-khreshchennia-kyivskoi-rusi-ukrainy-nazhyvo> [in Ukrainian].

Kvachov, Yu. (2024). Ukrainska pravoslavna tserkva moskovskoho patriarkhatu yak instrument hibrydnoi viiny Rosii [The Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate as a tool of Russia's hybrid war]. *Viina Rosii proty Ukrainy: vid hibrydnykh form do henotsydneykh praktyk: materialy Mizhnarodnoi naukovy- praktychnoi konferentsii (9 hrudnia 2024 roku) / za zah. red. V.V. Kotsura, (pp. 253–257). Pereiaslav*. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WG7nylNKrVBaIRgZCpHLjMbUFtX0CAwK/view> [in Ukrainian].

Mahazova, A. (2018). 5 oznak vtruchannia Rosii u nadannia tomosu dlia Ukrainy ochyma ukraïnskykh naukovtsiv [5 signs of Russian interference in granting tomos for Ukraine through the eyes of Ukrainian scholars]. *Radio Svoboda*, 14 lystopada. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29599412.html> [in Ukrainian].

Melnyk, O. (2018). Tomos pro avtokefaliu dlia Ukrainy: z'iavyvsia povnyi tekst rishennia Synodu [Tomos on autocephaly for Ukraine: full text of the Synod's decision has appeared]. *Babel*, 12 zhovtnia. URL: <https://babel.ua/news/20458-tomos-pro-avtokefaliyu-dlya-ukrajini-z-yavivysya-povniy-tekst-rishennya-sinodu> [in Ukrainian].

Osterska, M. (2018). Do yednosti Tserkvy – poodyntsi: 1030-littia Khreshchennia Ukrainy-Rusi kozhna konfesiia vidznachatyme «u svoiemu koli» [Towards the unity of the Church – alone: each denomination will celebrate the 1030th anniversary of the Baptism of Ukraine-Rus “in its own circle”]. *Ukraina Moloda*, 27 lypnia. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3338/2006/125072> [in Ukrainian].

Pislia otrymannia tomosu. (2018). Pislia otrymannia tomosu bude dialoh pro yednist Khrystovoi Tserkvy v Ukraini – Poroshenko [After receiving the tomos, there will be a dialogue on the unity of the Church of Christ in Ukraine – Poroshenko]. *Radio Svoboda*, 19 veresnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-poroshenko/29498953.html> [in Ukrainian].

Poroshenko z Varfolomiiem. (2018). Poroshenko z Varfolomiiem pidpysaly uhodu pro spivpratsiu u stvorenni tserkvy [Poroshenko and Bartholomew signed an agreement on cooperation in creating a church]. *Ukrainska pravda*, 3 lystopada. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/3/7197151/> [in Ukrainian].

Poroshenko zvernuvsia. (2017). Poroshenko zvernuvsia do Vselenskoho patriarkha shchodo avtokefalii ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy [Poroshenko appealed to the Ecumenical Patriarch regarding the autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church]. *Priamyi*, 7 veresnia. URL: <https://prm.ua/poroshenko-zvernuvsya-vselenskogo-patriarha-shchodo-avtokefaliyi-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvi/> [in Ukrainian].

Poroshenko zustrivsia z konstantynopolskym. Poroshenko zustrivsia z konstantynopolskym patriarkhom Varfolomiiem [Poroshenko met with Patriarch Bartholomew of Constantinople]. (2018). *LB.ua*, 9 kvitnia. URL: https://lb.ua/news/2018/04/09/394815_poroshenko_vstretilsya.html [in Ukrainian].

Poroshenko zustrivsia z predstavnykamy. (2018). Poroshenko zustrivsia z predstavnykamy Vselenskoho patriarkha [Poroshenko met with representatives of the Ecumenical Patriarch]. *Slovo i Dilo*, 27 lypnia. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/27/novyna/polityka/poroshenko-zustrivsya-predstavnykamy-vselenskoho-patriarxa> [in Ukrainian].

Poroshenko otrymav. (2018). Poroshenko otrymav vid UPTs KP ta UAPTs zvernennia do Vselenskoho patriarkha [Poroshenko received an appeal from the UOC-KP and the UAOC to the Ecumenical Patriarch]. *Radio Svoboda*, 18 kvitnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29175248.html> [in Ukrainian].

Poroshenko proviv. (2018). Poroshenko proviv zustrich z chastynoiu iierarkhiv UPTs MP [Poroshenko held a meeting with some of the hierarchs of the UOC-MP]. *Ukrainska pravda*, 13 lystopada. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/11/13/7198117/> [in Ukrainian].

Poroshenko: na shliakhu. (2016). Poroshenko: na shliakhu vid Moskovskoho patriarkhatu [Poroshenko: on the way from the Moscow Patriarchate]. *BBC Ukraina*, 29 lypnia. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160729_poroshenko_church_vc [in Ukrainian].

Rada poprosyla. (2016). Rada poprosyla Vselenskoho Patriarkha vyznaty ukrainsku tserkvu [The Council asked the Ecumenical Patriarch to recognize the Ukrainian Church]. *BBC Ukraina*, 16 chervnia. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/06/160616_vc_rada_church [in Ukrainian].

Rada pryiniala zakon. (2019). Rada pryiniala zakon pro pidporiadkovanist relihiinykh hromad [The Rada adopted a law on the subordination of religious communities]. *LB.ua*, 17 sichnia. URL: https://lb.ua/news/2019/01/17/417358_rada_prynyala_zakon_podchinennosti.html [in Ukrainian].

RPTs. (2018). RPTs: nadannia Ukraini avtokefalii mozhe pryzvesty do krovoprolyttia [ROC: granting autocephaly to Ukraine could lead to bloodshed]. *Radio Svoboda*, 15 veresnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rpc-ukraina-avtokefalia/29491723.html> [in Ukrainian].

Sakovska, A. (2018). Prokremlivski ZMI pislia zaiavy Vselenskoho patriarkhatu shchodo UPTs napysaly pro «samozvantsiv» i «lehalizatsiiu rozkolu» (ohliad) [After the statement of the Ecumenical Patriarchate regarding the UOC, pro-Kremlin media wrote about “impostors” and “legalization of the schism” (review)]. *Radio Svoboda*, 12 zhovtnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29539433.html> [in Ukrainian].

Synod zaklykav. (2018). Synod zaklykav Konstantynopolskyi Patriarkhat prypynyty vtruchannia u vnutrishni spravy UPTs [The Synod called on the Patriarchate of Constantinople to stop interfering in the internal affairs of the UOC]. *Synodalnyi informatsiino-prosvitnytskyi viddil UPTs*, 25 veresnia. URL: <https://news.church.ua/2018/09/25/sinod-zaklikav-konstantinopolskij-patriarhat-privyniti-vtruchannya-u-vnutrishni-spravy-upc/#2025-01-23> [in Ukrainian].

Synod zvernuvsia. (2018). Synod zvernuvsia do virnykh UPTs shchodo informatsii pro mozhyvist «nadannia Tomosu pro avtokefaliu Pravoslavnoi Tserkvy v Ukraini» [The Synod appealed to the faithful of the UOC regarding information on the possibility of “granting a Tomos on autocephaly of the Orthodox Church in Ukraine”]. *Synodalnyi informatsiino-prosvitnytskyi viddil UPTs*, 25 travnia. URL: <https://uoc-news.church/2018/05/25/sinod-zvernuvsya-do-virnix-upc-shhodo-informacii-pro-mozhlyvist-nadannya-tomосу-pro-avtokefaliyu-pravoslavnoj-cerkvi-v-ukrajini/#2025-01-23> [in Ukrainian].

Skumin, A. (2012). Petro Poroshenko: povernennia bludnogo syna, yakyi nikudy ne khodyv [Petro Poroshenko: the return of the prodigal son who never went anywhere]. *Ukrainskyi tyzhden*, 22 bereznia. URL: <https://tyzhden.ua/petro-poroshenko-povernennia-bludnogo-syna-iakij-nikudy-ne-khodyv/> [in Ukrainian].

Stalo vidomo. (2024). Stalo vidomo, skilky relihiinykh hromad UPTs MP pereishly do PTsU za shist rokiv [It became known how many religious communities of the UOC-MP have joined the OCU in six years]. *Slovo i Dilo*, 29 serpnia. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/08/29/novyna/suspilstvo/stalo-vidomo-skilky-relihiinykh-hromad-upcz-mp-pereishly-pczu-shist-rokiv> [in Ukrainian].

SShA pidtrymuiut. (2018). SShA pidtrymuiut borotbu Ukrainy za avtokefaliu – posol [US supports Ukraine’s struggle for autocephaly – ambassador]. *Ukrinform*, 11 veresnia. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2535852-ssa-pidtrimuiut-borotbu-ukraini-za-avtokefaliu-posol.html> [in Ukrainian].

Tymoshenko, D. (2018). 1030-richchia Khreshchennia Rusi-Ukrainy: chomu shche nemaie tomosu? [1030th Anniversary of the Baptism of Rus’-Ukraine: Why is there no tomos yet?]. *Radio Svoboda*, 26 lypnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/tomos-ukraine-xoda-1030-kyivrus/29392142.html> [in Ukrainian].

U Kyievi. (2018). U Kyievi proishly urochystosti z nahody 1030-ho yuvileiu Khreshchennia Rusi [Celebrations on the occasion of the 1030th anniversary of the Baptism of Rus were held in Kyiv]. *Viddil zovnishnikh tserkovnykh zv’iazkiv UPTs*, 30 lypnia. URL: <https://vzcz.church.ua/2018/07/30/u-kijevi-proishly-urochystosti-z-nagodi-1030-goyuvileiu-xreshchennia-rusi/> [in Ukrainian].

U Sofii. (2018). U Sofii Kyivskii pochavsia Obiednavchyi Sobor [The Unification Council began in St. Sophia of Kiev]. *LB.ua*, 15 hrudnia. URL: https://lb.ua/society/2018/12/15/415034_sofii_kievskoy_nachalsya.html [in Ukrainian].

U Stambuli. (2018). U Stambuli pochalosia zasidannia Synodu Vselenskoho patriarkhatu [The meeting of the Synod of the Ecumenical Patriarchate began in Istanbul]. *LB.ua*, 9 zhovtnia. URL: https://lb.ua/world/2018/10/09/409522_stambule_nachalos_zasedanie_sinoda.html [in Ukrainian].

U stolytsi proishla khoda. (2018). U stolytsi proishla khoda UPTs KP na chest 1030-richchia khreshchennia Kyivskoi Rusi-Ukrainy [A procession of the UOC-KP was held in the capital in honor of the 1030th anniversary of the baptism of Kyivan Rus-Ukraine]. *Hromadske*, 28 lypnia 2018. <https://hromadske.ua/posts/khoda-upts-kp-na-chest-1030-richchia-khreshchennia-kyivskoi-rusi-ukrainy-nazhyvo> [in Ukrainian].

UPTs MP. (2017). UPTs MP nichoho ne zahrozhuie, – Poroshenko [The UOC-MP is not threatened by anything, – Poroshenko]. *LB.ua*, 7 veresnia. URL: https://lb.ua/news/2017/09/07/375828_ozhidaemaya_avtokefaliya_upts.html [in Ukrainian].

Khmilovska, O. (2024). Relihiinyi vymir viiny rosii proty Ukrainy: kontekst natsionalnoi bezpeky [The religious dimension of Russia's war against Ukraine: the context of national security]. *Dobryi Pastyr: naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho. Bohoslov'ia. Filosofii. Istoriia*, (19), 140–151. DOI: 10.52761/3041-1777.2024.19.2.14 [in Ukrainian].

Khotyn, R. Vselenskyi patriarkhat ne postupyvsia v pytanni tomosu dlia Ukrainy, nezvazhaiuchy na vizyt Kyryla [The Ecumenical Patriarchate did not give in on the issue of a tomos for Ukraine, despite Kirill's visit]. *Radio Svoboda*, 31 serpnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29464197.html> [in Ukrainian].

Khresna khoda. (2018). Khresna khoda UPTs KP: politsiia narakhuvala 65 tysiach virian [UOC-KP religious procession: police counted 65 thousand believers]. *Ukrainska pravda*, 28 lypnia. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/07/28/7187632/> [in Ukrainian].

Yaremchuk, V. D. (2015). RPTs na Donbasi yak instrument informatsiino-propahandystskoi polityky Rosiiskoi Federatsii. Sposoby i formy protydii derzhavy i suspilstva tserkovno-relihiinii destrukttsii [The Russian Orthodox Church in Donbas as an instrument of the information and propaganda policy of the Russian Federation. Ways and forms of state and society's counteraction to church and religious destruction]. *Donbas u systemi informatsiinoi bezpeky derzhavy: rehionalni osoblyvosti, zovnishni vyklyky, instrumenty borotby z antyukrainskoiu propahandoiu* [Donbas in the state's information security system: regional features, external challenges, tools for combating anti-Ukrainian propaganda]. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 6 грудня 2025 р.
Стаття рекомендована до публікації 21.03.2025.*